

‘Naarmate een gebouw
ouder wordt, moet het
ook mooier worden’

Bouwen in de gezondheidszorg

Sinds het afschaffen van het wettelijk bouwregime voor de zorg, enkele jaren geleden, is het risicoprofiel van investeringen in ziekenhuizen, verpleeghuizen en zorginstellingen drastisch veranderd. Het rijk dekt niet alles af. Instellingen moeten zich gedragen als commerciële ondernemer, met meer vrijheid maar ook meer risico's. De kredietcrisis komt daar bovenop. Gebouwen voor zorg moeten flexibel zijn in hun levensloop, en ze moeten voldoen aan de veranderende eisen. Hoe kan dat? Deel 1 van een serie: de aanpak van architect Koen van Velsen.

Agnes Koerts Zelfstandig gevestigd journalist en adviseur

Architect Van Velsen: 'Multi-functioneel, dat is saai en grijs'

Koen van Velsen ontwierp een huis voor Himalaya-beklimmer Bart Vos rondom een boom. De Pathé-mega-bioscoop op het Rotterdamse Schouwburgplein. De Film- en Televisieacademie vlakbij het Waterlooplein in Amsterdam. Plus een lange reeks van grote en kleine gebouwen, niet één identiek aan een ander. En binnen een paar jaar verrijst van zijn hand het nieuwe stationsgebouw in Breda. Van Velsen is van 2009 tot 2011 naast zijn gewone werk ook Spoorbouwmeester, de adviseur voor architectuur, stedenbouw, industriële en grafische vormgeving van NS en ProRail. Een gebouw voor gezondheidszorg moet geschikt zijn om veranderingen in de zorg te absorberen, maar multi-functioneel hoeven ze niet te zijn, vindt Van Velsen. 'Gebouwen waarin alles moet kunnen, die zijn saai en grijs. Maak een gebouw specifiek voor één doel. Dat specifieke gebruik verandert vanzelf in de loop van de tijd. Mensen willen nu toch ook graag in vroegere scholen wonen?'

Architect Koen van Velsen wordt geprezen om zijn visie op zorg, neergelegd in het door hem ontworpen revalidatiecentrum Groot Klimmendaal bij Arnhem. Dit ontwerp kreeg in 2010 drie grote prijzen: BNA-gebouw van het Jaar (van de Bond van Nederlandse Architecten), de Hedy d'Anconaprijs voor excellente zorgarchitectuur, en de Heuvelinkprijs, architectuurprijs van de gemeente Arnhem. Wat moet een ontwerper in zijn mars hebben om zo veel lof te vergaren? Koen van Velsen lacht wat, er valt een stilte omdat hij zichtbaar peinst over het juiste antwoord. Hij ontvangt in zijn kantoor, boven een muziekinstrumentenwinkel middenin Hilversum, twee minuten lopen vanaf het station. Vanuit de grote ramen (hij ontwierp zelf het gebouw) kijken we van boven naar cafes, terrasjes, winkelende mensen.

Onderhoud belangrijk

'Wat ik niet doe...', begint hij, en onderbreekt zichzelf snel: 'Nee, ik wil dit zeggen: Ik probeer gebouwen te maken voor de mensen die er gebruik van maken. En ook voor het beheer. Onderhoud is erg belangrijk. Een gebouw moet naarmate het ouder wordt, ook mooier worden. In mijn aandacht voor beheer zit een nuance: ik ontwerp niet voor de beheerder, wel voor goed beheer.' 'Op het moment dat een opdrachtgever je benadert, zou elke architect moeten afwe-

gen of die opdrachtgever wel de juiste vraag stelt. Zo begin ik altijd, ook in het geval van Groot Klimmendaal. Het is immers mijn vak, ik kan de opdrachtgever helpen de vraag beter te formuleren. Ik probeer de vragen te begrijpen, te doorgronden en daardoor wordt de opdrachtgever zich bewust van de invloeden op het resultaat.'

Tijd nemen in het begin

De aanpak van Van Velsen kost tijd, en daar moet de opdrachtgever dus geduld bij oefenen. 'Dit is de start van het proces. In die fase moet je de tijd nemen, want dan verlopen de volgende fasen ook beter, waarmee weer tijd gewonnen wordt. Samen de vraag stellen: wat willen we bereiken en voor wie doen we het?' Enthousiast: 'Dit is het mooiste moment van het proces. Want hier begint het te borrelen. Tijd, ja tijd... ik ben soepel, want in mijn hoofd ben ik twintig uur per dag aan het denken, kijken, waar lopen we in, waar werken we, wat kan beter. Als een opdrachtgever niet open staat voor mijn vragen, dan zou ik zeggen: een architect kan je helpen je gedachten te vormen. Als je het allemaal al precies weet, dan kun je beter direct naar de aannemer gaan.' Het revalidatiegebouw in Arnhem is het eerste dat Van Velsen voor de bestemming 'zorg' ontwierp, behalve jaren geleden een klein consultatiebureau in Leiden. Het maakt hem niet uit voor welke bestem-

Bouwen in de gezondheidszorg

FOTOGRAFIE: RENE DE WIT

Groot Klimmendaal, 'Licht, feest en geluk'

Een uniek gebouw "dat ontsnapt aan de dictatuur van zijn functie". Dat zegt de jury van de architectuurprijs 'BNA-gebouw van het jaar 2010' over het revalidatiecentrum Groot Klimmendaal in Arnhem. Het ligt in de heuvels, in een bos waar het lijkt te zweven tussen de bomen. Niet alleen mensen die revalideren lopen hier rond. Een voor iedereen toegankelijk zwembad, theater, fitnessruimtes en een Ronald McDonaldhuis (logeerhuis voor ouders van een revaliderend kind) maakt het gebouw open naar de buitenwereld. De jury van de prijs van de Bond van Nederlandse Architecten spreekt van 'poëzie in het bos' en 'licht, feest en geluk'. De architect, Koen van Velsen, toont 'verbluffend vakmanschap'.

In Nederland verblijven 120.000 mensen in een omgeving waar voor hen gezorgd wordt. Over hen zei oud-minister van WVC Hedy d'Ancona bij de uitreiking van de naar haar genoemde prijs voor 'excellente zorg-architectuur 2010' (die ook naar Groot Klimmendaal ging): 'Bouwen in de gezondheidszorg is een zeer complexe opgave waarbij de zorg voor cliënten vaak vergeten wordt'. Zij benadrukt het belang van goed opdrachtgeverschap, van goede voorbeelden en best practices. Ofwel: hoe ondersteunen gebouw, infrastructuur en inrichting de kwaliteit van leven? De jury van de Hedy d'Anconaprijs looft het idee dat de revalidant een omgeving nodig heeft, die stimuleert om beter te worden.

Deze waardering past in de overall opbloeiende gedachte dat een gebouw "helend" kan werken. Het complex in Arnhem, 115 meter lang en 30 meter breed, heeft een vloeroppervlakte van 14.000 m² verdeeld over begane grond en vier verdiepingen. De bouwkosten bedroegen (bron: Bouwwereld.nl): € 17,2 miljoen inclusief btw.

ming hij gaat ontwerpen: overal stelt hij dezelfde vragen. 'Ik vond deze opdracht uitdagend', zegt hij wel.

'Ik heb geen andere bronnen van inspiratie dan mijn eigen waarnemingen en ervaringen. We hebben allemaal wel eens in een ziekenhuis gelegen, of we hebben mensen bezocht die revalideerden. Dat betekent: goed rondkijken, en – ach, het is vrij eenvoudig: bij mezelf blijven. Ik kijk wat ik een aangename ruimte vind. En dan neem je al gauw afstand van de standaard in die wereld.'

Met zachte stem somt hij doorsnee-elementen op in ziekenhuizen, verpleeg- en inrichtingen, revalidatiecentra: 'Linoleum. Ruwe wanden met planken erop geschroefd om beschadigingen aan de muren te verhullen. TL-buizen. Blauwe deuren ... Nee, denk je dan: wat zijn prettige materialen, wat moet de kleur zijn, de sfeer?'

Hier ben ik om beter te worden: waar altijd de zon schijnt

Koen van Velsen concludeerde dat een gebouw waar zieke mensen verblijven, of komen en gaan, vooral open moet zijn, een deel van de maatschappij. 'De locatie is belangrijk, toegankelijk en bereikbaar voor fietsers, voetgangers, openbaar vervoer. Geen hekken eromheen. Het moet een beetje avontuur zijn voor de mensen, iets van een ontdekking, veel ruimte. Ik zou willen zeggen: een plek waar altijd de zon schijnt. Niet het gevoel "ik ben ziek". Nee, "hier ben ik om beter te worden".'

In Groot Klimmendaal is het gelukt dat gevoel uit te dragen, vindt hij. En zo oordeelden ook de drie jury's die hem waardeerden. Van Velsen: 'Als je binnenkomt zie je geen eindeloze wachtkamers met stoeltjes. Je ziet een sportzaal en als je doorloopt allemaal fitnessapparaten. Die volgorde bij binnenkomst ontstaat als je samen met de opdrachtgever bedenkt wat je wilt uitstralen. Want alle revalidatiecentra hebben deze functies, alleen zijn ze vaak weggestopt.'

Het werk voor Groot Klimmendaal nam vele jaren in beslag. Er was ook wel eens een jaar dat alle gesprekken stil lagen.

Maar dat bleek uiteindelijk alleen voordelen te hebben opgeleverd: zo kon het bestemmingsplan verruimd worden en daarmee de eenheid van gebouw en omliggende natuur vergroot. En ook leidde het tot het invoegen van een theaterzaal, ook te gebruiken door de omgeving, door mensen die niet op Groot Klimmendaal wonen of werken.

Dankzij sponsors kwam er een theater

Van Velsen: 'Voor mij was het een opening, de gedrevenheid van de mensen die werken in de sector van de zorg. Zij hebben veel tot stand gebracht door hun vasthoudendheid. Vanaf het begin vroeg iedereen, hoe kunnen we deel uitmaken van de buurt en de omgeving. Dat is gerealiseerd door onder andere de hekken rondom weg te halen. Maar ook door dubbel gebruik van functies mogelijk te maken. De buurt kan hier ook sporten, zwemmen, het theater gebruiken. Allemaal een gevolg van de beginfase waarin we elkaar bevroegen: wat wil je hier bereiken zodat de beste zorg gestalte krijgt?'

Nadrukkelijk verbreedt de architect zijn gesprekspartners bij de bouw van zo'n zorggebouw. Het is niet alleen de directeur of de raad van bestuur die lijnen aangeeft. 'Wat ontstond, is een verdiende van de opdrachtgever, maar ook van de medewerkers. Hun vakkennis en hun betrokkenheid heeft geleid tot prachtige oplossingen. De theaterzaal kon er bijvoorbeeld komen doordat de mensen die muzikles geven hun sponsors van de muziekinstrumenten wisten mee te krijgen voor een echte zaal. In de zorgsector zit enorm veel initiatief, het is een geweldig netwerk van mensen. Iedereen sprak op een gegeven moment mee, bijna het ouderwetse one-man-one-vote. Tijdloos en vervelend? Nee! Dat is helemaal niet lastig. Ik houd daarvan, ik ben geen man van "meters maken".'

Specialiseren leidt tot routine, en dat moet niet

De opdracht dateert van 1998, het gebouw was elf jaar later klaar. Te lang? 'De praktijk van zo'n langlopende opdracht is natuurlijk

dat alles verandert: de zorg, de organisatievorm van de zorg, de opvattingen, de gedrevenheid voor het ontwerpproces. Er komen verschillende mensen naar voren als opdrachtgever. Maar, in dit geval leidde het alleen maar tot verbeteringen.'

Op de vraag of zijn kantoor zich na dit grote succes gaat specialiseren in het ontwerpen van gebouwen in de zorg, reageert hij snel en beslist: 'Nee, ik zou nooit zorg-architect willen worden. Niet de "zorg" maar de vraag en ambitie om iets voor de omgeving en de gebruikers te realiseren, dat motiveert mij een opdracht voor een ontwerp te aanvaarden. Want als iets je specialiteit wordt, neem je het gemakkelijker, ga je op routine werken. En dat moet niet. Ik vond dit geweldig om te doen. Ik werd gevoed door mijn irritatie over wat er alom gebouwd wordt in de zorg. En ik kon mijn betrokkenheid uitleven om wat te betekenen voor die mensen die zorg behoeven. Een prachtig ontwerp dus.'

Kenneren zeggen dat Koen van Velsen een unieke combinatie bezit, die schaars is onder architecten: hij kan echt bouwen voor zijn doelgroep, in dit geval de zorg. 'Ach nee', reageert hij. 'Er zijn weinig architecten en ontwerpers die een kans gekregen hebben. De zorg is een gesloten wereld. Er wordt gedaan alsof het bouwen daar een specialiteit is die maar weinigen beheersen. Het is eerder gemakzucht van opdrachtgevers: zij kiezen voor het bekende.'